

İNSAN HAKLARI ve KÜLTÜREL RÖLATİVİZM

Abdullah GÜLSEVER

18 Aralık 2017

<https://dusunbil.com/insan-haklari-ve-kulturel-rolativizm/>

ÖZET

Bu makalede İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin tarihsel sürecini ve onun evrenselliğiyle ilgili olarak bir karşıt görüşü, Kültürel Rölativizm'i inceleyeceğiz. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne, Kültürel Rölativizm'in geliştirdiği ve yönelttiği belli eleştiriler vardır. Bu eleştiriler Bildiri'nin evrenselliğine karşıt bir duruş sergileyen Kültürel Rölativizmin, farklı kültürler bağlamında büyük ölçüde eleştirel argümanlar geliştirir. Bu eleştirilere geçmeden önce, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ortaya çıkış sebepleri ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kabulünden sonraki süreci ele alacağız

Anahtar kelimeler: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Kültürel Rölativizm.

In this article, we will deal with Cultural Rölativism that opposite view which was related to historical process of the Universal Declaration of Human Rights and it's universal. Before the Universal Declaration of Human Rights, we are going to care about relationship between governments and the duration of after Universal Declaration of Human Rights accepted. There are a lot of criticism that develops and administrates to the Cultural Rölativism, related to Universal Declaration of Human Rights. These criticisms take a pose against to universal. Cultural Rölativism is the biggest measure criticism to the Universal Declaration of Human Rights about different culturals.

Key Words: Universal Declaration of Human Rights, Cultural Rölativism.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 10 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu tarafından birçok devletin katılımıyla kabul edilmiştir. Bu bildirinin hazırlanmasında dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunun katılımı olmuştur. Bütün dünyayı evrensel bir bildiri hazırlamaya iten güç İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'da yükselen Hitler faşizmidir. Savaşın başlamasıyla birlikte yapılan

soykırımlar, savaşın bitmesinin ardından insanların, “insan olmak” bakımından sahip olması gereken hakların neler olduğu düşüncesi öne çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce bütün dünyayı kapsayacak ve ilgilendirecek böylesi bir bildirinin ortaya çıkmamasının altında yatan nedenleri incelemek gerekir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra düşünülmemiştir. Yaşanan her iki savaş dünya çapında birçok ülkeyi etkileyen yıkıcı sonuçlara neden olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri şüphesiz Birinci Dünya Savaşı’ndan farklıdır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı ile birlikte savaş artık şehirlerde sivilleri de içine alarak devam etmiştir. Bununla birlikte Bildiri’nin ortaya çıkmasının en büyük nedeni yaşanan soykırımlardır. Hitler faşizminin doğurduğu sonuçlarla birlikte insanlar, bu gibi soykırımlara ve faşist yönetimlere karşı insan yaşamını güvenceye almak istemiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tartışılan bir diğer önemli konu ise insanlar arasındaki ırksal ayrımcılıktır. Hitler yönetimiyle birlikte, savunulan Alman ırkının diğer ırklardan üstünlüğü ve soykırımlar, meşrulaştırıcı bir zemine oturtulmak istenmiştir. Öyle ki Hitler iktidarının savunduğu ilke Alman ırkının dünyadaki diğer ırklardan üstünlüğüydü, bunu da ‘üstün ırk’ olarak tanımlarlardı. Böyle bir anlayışın doğurduğu sonuçlara bakarak dünyada var olan mevcut ırklar arasında üstün bir ırk anlayışının son derece yıkıcı sonuçları olduğudur. Bu nedenle ırklar arasında, herhangi bir üstünlüğün olmadığı düşüncesi doğru olacaktır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra birçok devlet bu tarz dayanağı olmayan, yıkıcı düşüncelerin tekrar ortaya çıkmaması adına, insan olmak bakımından eşitliği güvence altına almak istediler.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nden önce uluslararası nitelikte olmasa da; Magna Carta¹, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi², Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi³ gibi bildiriler yayınlanmıştır. Bu beyannameler ortaya çıktıkları bölgeler için önemli olmakla birlikte başka bölgeler için de örnek olmak bakımından öneme sahiptir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bu bildirilerden farklı olarak ‘evrenseldir’. Bu Bildiri, yalnızca İkinci Dünya Savaşı’nın yoğun olduğu Avrupa’da değil bütün dünyayı kapsayacak bir bildiri olacaktır. “Bu beyanname her diyardan her insan için bir uluslararası Magna Carta haline gelebilir.” Burada, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Kurucu Başkanı, Eleanor Roosevelt tarafından, Bildiri’nin evrenselliğine güçlü bir vurgu yapılmıştır. Yapılan bu ‘evrensellik’

¹ 1215 yılında Dönemin Kralı John tarafından İmzalanmış İngiliz halkıyla kral arasındaki hak ve hukuku bir anlaşma ile ayıran ilk siyasi belge.

² Amerika’daki kolonilerin İngiliz Krallığından bağımsız olduklarını 2 Temmuz 1776 yılında ilan ettikleri belge.

³ 26 Ağustos 1789 yılında Fransız Devrimi’nin temelini oluşturan bildiri.

vurgusu İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin bütün dünya devletlerini içine alan bir yapıda olacağını gösterir. Bu vurgu özellikle Doğu ve Batı medeniyetlerinin devletleri arasındaki uzlaşmayı sağlayacak ve onları bir noktada birleştirecek etkiye sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş dönemini de göz önünde bulundurursak, Bildiri'nin önemi dünya devletleri açısından daha büyük bir öneme sahiptir. Soğuk Savaş döneminin iki karşıt tarafı olan ABD ve Sovyet Rusya arasında tırmanan gerilim ve yarış, bu bildirinin ortaya çıkması ile birlikte taraflar arasındaki gerilimi azaltacak bir beklenti oluşturmuştur.

Doğu ve Batı devletlerinin arasında yaşanan gerilimler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin maddelerinin hazırlanmasında da etkisini göstermiştir. Devletler evrensel bir nitelikte olacak böyle bir bildiriye kendi ulusal yapılarına ve ideolojilerine uygun olan maddeleri Bildiri'ye eklemeye çalıştılar. "Örneğin, Bildiri'nin evlenme ve boşanmada kadın ve erkeklere eşit haklar tanıyan 17. maddesi ile herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğunu düzenleyen 8. maddesinin din ya da inancını değiştirmeyi de koruduğunu düzenleyen ikinci paragrafı, Müslüman devletlerin itirazlarına neden olmuştur. İslam'la bağdaşmadığı, Kuran'ın din değiştirmeyi yasakladığı gerekçesiyle, Bildiri'de din değiştirme hakkına yer verilmemesine yönelik çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır."⁴ Bununla birlikte Doğulu ve Batılı devletler arasındaki gerilim artarak belirgin hale gelmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya arasındaki gerilimin bir ideoloji yarışı olduğunu söyleyebiliriz. İki devlet de Bildiri ile birlikte gelebilecek zararlardan korunmak istiyordu. ABD, mevcut kapitalist sistemi korumaya çalışıyordu, öte yandan ekonomi konusunda Bildiri'den gelebilecek olumsuz etkilerin varlığından çekiniyordu. Sovyet Rusya ise, Avrupa ve Amerika devletlerinin, Bildiri aracılığıyla iç işlerine müdahale etmesinden çekinmekteydi. Bu iki devlet dışında da o dönemde birçok devlet kendi ideolojilerine yakın bir bildirinin var olmasını istediler. Bu nedenle kendi ideolojilerini barındıran ve çıkarlarını gözetecek maddelerin yer alması için çaba harcadılar. Yapılan uzun tartışmalar ve görüşmeler sonucunda oylamaya sunulan Beyanname'de Sovyet Rusya ve birçok ülke çekimser oy kullandı.

Devletler arasında ortaya çıkan tartışmaların büyük çoğunluğu devletlerin sahip olduğu mevcut sistemleri ve bu sistemlerin bağlı olduğu ideolojilerin çatışmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebepten ötürü, çekimser kalan devletler Beyanname'yi 'bireyci' bulmuşlardır. Bütün tartışmalar

⁴ Christina M. Cema. a.g.e, s. 746.

ve anlaşmazlıklara rağmen süreç içerisinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne çekimser olan ülkelerde dâhil olmak üzere, kabul edilmiştir. Bu Bildiri'nin kabul edilmesinin ardından, biz burada İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm arasındaki tartışmaların üzerinde durmaya çalışacağız.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, tüm dünya vatandaşlarını kapsayacak bir evrensellekle ortaya çıkmıştır. Bu noktada Bildiri'ye yöneltilen eleştiriler evrensellekle sorunu ile ilgilidir. Kültürel Rölativizm, evrensel haklara şöyle eleştiriler getirmiştir; evrensel hakların farklı kültürlerden bağımsız, genelleyici ve indirgemeci olduğudur." 171 devletin mutabakatıyla Viyana Bildirisi, I. 1. maddesiyle evrenselleğin mutlaklığına özel bir vurgu yapacak şekilde "bu hak ve özgürlüklerin evrensel niteliğinin tartışma dışı" olduğunu ilan etmiştir."⁵ Bir diğer eleştiri de İslam toplumundan gelmiştir. Yapılan eleştiri de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin Batı'nın kültürü olduğunu savunmuşlardır. Bu eleştirilerden ve tartışma önce Kültürel Rölativizm'in ortaya çıkışı ve ardından gelişen süreçlere bakacağız.

Kültürel Rölativizm, ilk olarak Franz Boas, Ruth Benedict, Melville Herskovits, tarafından ortaya atılmıştır.⁶ Batı medeniyetinin genelleyici, akli öne çıkaran ve duyguyu arka plana atan yapısına eleştiriler getirmişlerdir. "Kültürel rölativizm, toplumların kendi yaşamlarını idare etmek için belirledikleri değerleri kabul etmede kişinin kendisinininkinden farklı dahi olsa, her bir geleneğin içerisinde bulunan onuru ve hoşgörüyü vurgulayan bir felsefedir"⁷ Batı'nın geçmiş tarihinden bugüne dek birçok alanda kendi kültürünü ön plana çıkaran, diğer kültürleri daha aşağıda gördüğü veya görmezden geldiği doğrudur. Evrensellekle tartışmasının ortaya çıkışının temel nedenlerinden biri Bildiri'nin, Batılı kültüre yakın olmasından kaynaklıdır. "Batılı bir kültüre aittir diyerek insan hakları söylemini veya düşüncesini reddetmek keyfi bir düşüncedir."⁸ İnsan Hakları'nı, Batılı bir kültüre ait olduğu için reddetmek keyfi bir düşünce olduğu gibi aynı zamanda, geçerli bir kanıt değildir. Bunu reddetmenin gerekçesi yalnızca batılı bir kültürü barındırdığı için olamaz. Bu düşünce biçimi tam olarak, gerçek anlamda bir gerekçe olmamakla birlikte, üzerinde tasavvurda bulunulmayan bir yaklaşım biçimidir. Bir diğer tartışmaya yol açan konu Bildiri'nin bireyci olmasıdır. Bireyci bir bildiri olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bunun dışındaki kültürlerle ne derece uyuşabileceği problemidir. Karşı durulan nokta İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin, dünyada mevcut kültürleri gözetmediği problemidir. Bu

⁵ Esra Demir, İnsan Haklarının Evrenselleği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm, s. 216.

⁶ Esra Demir, İnsan Haklarının Evrenselleği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm, s. 228.

⁷ Melville 1. Herskovits. Man and His Works, 1950. s. 76. Aktaran: Alison Dundes Renteln. a.g.e, s. 64-65.

⁸ Erol Kuyurtar, Kültürel Görecelik ve İnsan Hakları, *Sivil Toplum*, 14(13-14), s. 59-71, 2006.

nedenle Bildiri, kendi kültür ve ideolojilerine uyuşmayan devletlerce kabul edilmesi konusunda problemler ortaya çıkarmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kültürlerden, ideolojilerden bağımsız bir yapıya sahiptir. Bu bağımsızlık onu evrensel kılan ölçüttür. Varolan mevcut haklar diğer kültürlerin sosyal ve ekonomik yapılarının dışında olması, yani sosyal, kültürel yapıya adapte olmayacak, varolan sistemler bütünü İnsan Hakları'na uyum sağlayacak şekilde olmaması belli problemleri doğurmuştur. Evrensel İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm'in çatışma halinde oldukları temel ilişkilerden biri budur. İnsan Hakları'nın bu tarzda ortaya çıkması, onun diğer kültürlerden sadece bağımsız olmasını değil, aynı zamanda kendini, onların üstünde gördüğü tartışmalarını doğurmuştur. Bu noktada İnsan Hakları'nın evrenselliği ile kültürleri ele aldığımızda, mevcut hakların yeryüzünde yaşayan her bir insan için varlığını savunur. Bu da onun evrenselliğini belirler. Kültürel Rölativist bir bakış açısıyla bu konuyu incelediğimizde, İnsan Hakları'nın evrenselliği bu noktada belli problemlerle karşılaşır. Çünkü İnsan Hakları'nın, evrensellik iddiasıyla kendini farklı kültürlerde var etmesi mümkün değildir. Her bir kültürün kendi toplumunun bireylerini koruyacak farklı mekanizması olduğu için İnsan Hakları'nın bu türden kültürlerde varlığı anlamsızlaşır. İnsan Hakları'nın, farklı kültürlerde anlamlı bir hale gelmesi için, hakların kültürel bağlamda kendini var etmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde anlamlı ve işlevsel bir hale gelebilir. "Kültür, bir ahlaki kural ya da doğrunun geçerliliğinin tek değil, ama önemli bir kaynağı sayılır. Bu şekilde zayıflatılmış bir rölativizm, insan doğasının ve kültürlerin farklılığına dayanan sınırlı bazı yerel istisnalara yer vermek şartıyla, insan haklarının evrenselliği fikri kabul edilebilir."⁹

İnsan Hakları'nın, farklı kültürlerde kendini var etmesinin bir diğer yolu ise onun evrensellik iddiasından vazgeçmesiyle mümkündür. Fakat evrensellik iddiasından vazgeçen bir İnsan Hakları Bildirisi'nin ne derece anlamlı ya da amacına yönelik olduğu tartışmasız olarak yanlıştır. Çünkü Bildiri'nin ilk olarak amacı, bu hakların bütün insanları kapsayacak olmasıdır. Bu nedenle Bildiri'nin evrenselliğinden vazgeçilmesi mümkün değildir. Kültürel Rölativizm'in bir diğer karşı çıkışı, Bildiri'nin hazırlandığı süreçte ağırlıklı olarak Batılı devletlerin yer almasıyla ilgilidir. Gerçekten de Beyanname'nin hazırlık komitesi başkanı Eleanor Roosevelt, Amerikalı'dır. Bildiri'nin yazıldığı süreçte etkili bir konuma sahip olan Rene Cassin Fransız'dır. Batılı devletlerin Bildiri'nin hazırlanmasındaki bu ağırlığı veya çoğunluğu Kültürel Rölativizm'e göre, Bildiri'nin Batılı kültürüne ve ideolojisine yakın olduğu düşünülür.

⁹ Jack Dormelly. Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, s. 119.

İnsan Hakları'nın evrenselliği ve Kültürel Rölativizm arasındaki tartışmayı daha yakından ele alırsak, Bildiri'nin kadın-erkek eşitliğini savunan bir yapıya sahip olması, herkesin din özgürlüğüne sahip olması ve aynı zamanda dinsel inancını değiştirme özgürlüğüne sahip olması müslüman coğrafyasında itirazlara maruz kalıp, kabul edilmemiştir. Müslümanların yaşadığı toplumlara ya da müslüman devletlere baktığımızda genel olarak devletin yazılı yasaları, toplumsal kuralları ve ahlaki belirleyen kuralların kaynağı Kur'an'dır. Kaynağa göre belirlenen Kur'an'ın yasaları şeriat kuralları olarak gerek toplumsal yapıda gerek devletin temelinde kendini gösterir. Bu tür toplumlarda bulunan egemen varlık, kaynağını ilahi, aşkın bir güçten aldığı iddiasıyla devleti yönetir. Bu yönetim biçimi genelleyici, indirgemeci olmaktadır. Böylece müslüman bir toplumun insanları birey olmaktan önce mümindirler. Müminlerin yaşam tarzlarını, ahlakını belirleyen ve yaşamlarına şekil veren şey ise kutsal kitaptır. Müslüman bir egemen devletin gücünün kaynağını aşkın bir varlıktan alma iddiası son derece büyüktür. Çünkü gücünü Tanrı'dan alma iddiası, tıpkı Tanrı'nın sorgulanamaz olduğu gibi devleti de sorgulanamaz kılmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan sonuç devleti sorgulamak, Tanrı'yı sorgulamak olacaktır. Dogma olan bir aşkın gücün vücut bulmuş hali de aynı şekilde dogmadır, sorgulanamazdır. Büyük ölçüde kaynağını Kur'an'dan alan devletler bu şekilde yönetilir ya da bu şekilde yönetilmeye eğilimlidirler. Egemen güç olarak varlığını bu şekilde devam ettiren devlet, egemenliğin devamı için her zaman bu gücün arkasına sığınır. Yaptığı eylemleri sorgulamayacak, her koşulda biat edecek müminler aramaktadırlar. Devlet gerçekleştirdiği tüm eylemlerini din ya da Tanrı adına yaparmışçasına eyleme döker, bu da halk için sorgulanamaz bir hal alır. Bu noktada İslam'da varolan ümmet anlayışı devlet için iyi bir araç haline gelir. "Siyasal İslami halk ve ümmet adına konuşma savında olan; bu savı halk ve rakip ideolojiler karşısında otoriter konumunu haklı göstermek için kullanan çağdaş bir ideolojik kurgudur."¹⁰ Fakat gerçekleştirilen eylemler, halkın çıkarından çok devleti elinde bulunduran egemen kesimin çıkarı olur. Bu türden bir egemenliğe sahip olan İslam Devletleri, egemenliklerini her devlet gibi korumak isterler. Çünkü mevcut sistem bu tür devletlerin varlığının garantisidir. Bu nedenle İslam Devletleri, bu sisteme zarar verecek olan iç veya dış bütün eleştirilere, eylemlere karşı çıkar ya da bunları ortadan kaldırmaya yönelik hareketlerde bulunur.

O halde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, İslam Devletleri için bu sisteme zarar verecek ve hatta ortadan kaldıracabilecek bir tehdittir. Gerek İslam coğrafyasının kadına bakış açısı olsun, gerekse İslam dünyasının din ve vicdan özgürlüklerine yaklaşımı olsun İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

¹⁰ Sami Zubaida, İnsan Hakları ve Kültürel Özgünlük, Birikim, sayı 65, s. 40, 1994.

ile çatışan bir konumdadır. Bu çatışmadan doğan gerilimden dolayı İslam coğrafyası ya da İslam Devletleri, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne karşıt duruş sergilerler. İslam ülkelerinde kabul görülen bir İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kendi egemenliklerinin garantisi olan bu sistem için ciddi bir tehdit oluşturur. Bu nedenle İslam Devletleri, genel olarak Bildiri'yi Batının bir tahakkümü olarak görürler. Elbette ki İslam toplumunun, Bildiri'yi reddetmesinin altında yatan sebepler çeşitlidir ama İslam Dünyası için İnsan Hakları'nın kabulü, Batının üstünlüğünü kabul etme ile eşdeğer görülmektedir. İslam Devletlerinde bulunan egemen varlığın çıkarları doğrultusunda İnsan Hakları'nı reddetmesinin yanında, bu türden devletlerde yaşayan müslüman halkın bu konudaki görüşleri devletle paralel olarak ilerler. Kadın hakları, din ve vicdan özgürlüğü gibi konular İslam coğrafyası için kabul edilemez haklardır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin evrenselliği tartışması güncelliğini korumakla birlikte, bu tartışmalar hakkında taraflarca kesin bir sonuca ulaşmamıştır. İnsan Hakları'na karşıt bir görüş olan Kültürel Rölativizm argümanlarına rağmen Bildiri, tüm insanlar için önem arz etmektedir. Bu sebepten ötürü Bildiri evrenseldir. İnsan Hakları'nı, bir asimilasyon ya da bir tahakküm aracı olarak gören devletler, bu hakları kabul etmediği için Bildiri, bu devletler için dahi önemsiz değildir. Çünkü bu haklar, bu devletlerde yaşayan insanları da kapsamaktadır. Bu tartışmaların devamında ve İnsan Hakları'ndan başka alternatif bir seçeneğimiz olmadığından dolayı, İnsan Hakları, önemini ve dinamizmini koruyacaktır. Kültürel Rölativizmin varlığı ve eleştirileri, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne karşı olumsuz olmaktan çok olumlu etkiler yaratmalıdır. Çünkü yapılan eleştiriler doğrultusunda İnsan Hakları'nın hangi yollarla evrensel olabileceğini kavramamıza yardımcı olacaktır. Bu nedenle Kültürel Rölativizmin, İnsan Hakları'na yönelttiği eleştirileri tümüyle değersiz bulmak yanlıştır. Aynı biçimde İnsan Hakları'nın evrenselliğiyle ilgili problemleri doğrultusunda, Hakların bütünüyle yanlış olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bu eleştiri ve çatışmalar doğrultusunda Bildiri'nin savunduğu hak ve özgürlükleri geliştirecek ve evrensel kılacak argümanlar geliştirmek doğru bir tutum olacaktır. Bu tutum içerisinde, bu hakların devletler tarafından yasal düzlemde tanınması ve kabul edilmesini sağlamak doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

Karlı, Mehmet Küresel İnsan Hakları Mücadelesinin Mihenk Taşı İnsan Hakları Beyannamesi: 60. Yılında Tarihi Önemi, Hukuki Etkileri ve Siyasi Mesajları, 2009

Kuyurtar, Erol Kültürel Görecelik ve İnsan Hakları

Zubaida, Sami İnsan Hakları ve Kültürel Özgünlük, Birikim, Sayı 65, 1994